

Tõe haprusest teaduse ja ühiskonna vahelises dialoogis

Raimund Ubar

Mida tähendab tõde ja kas tõel on veel meie «tõejärgses» ühiskonnas endiselt kaalu? Neid küsimusi vaeb Anita Makri ajakirja *Nature* 19. jaanuari numbris, tundes muret selle üle, missugust rolli mängivad teadlased ühiskondlik-poliitiliste probleemide aruteludes.

Veelgi üldisemalt ühiskonna ootusi hinnates tuleks aga küsida hoopis, milline tõde üldse ühiskonnale oluline on? Ja kas see on seesama tõde, mida otsib teadus?

Viimastel kümnenditel on teaduse tähendus kardinaalselt muutunud ja hägustunud. On hakatud rääkima koguni «teaduse lõpust», kuna teadusest saadud praktiline tulu jääb selle tegemisega kaasnevatest kulutustest üha enam ja sellega ei ole ühiskond üldse rahul.

Teadusvaldkondi on palju ja kõigil on oma iseloom. Olla teadlane on prestiižne. Aga mis on üldse teadus? Kas näiteks konkreetset eesmärki jahtiv, konkreetsele rakendusele orienteeritud uurimistöö on teadus?

Tehnikavallas tegelevad rakendustega insenerid. Veelahkmeks inseneride ja teadlaste vahel on üksikut ja üldist eristada püüdev hägune piirjoon. Rakendusele pühendunud insenerid ei pretendeeri «uhkele» nimetusele «teadus», ehkki näiteks ühe keerulise elektroonikasüsteemi projekt sisaldab alati nii uurimis- kui arendustööd.

Rakendusliku uurimistöö tõde on konkreetne ja vaidlemisele mitte kuuluv – see on rakendus.

Milline on aga alusteaduste tõde? See on – uued teadmised. Alusteaduslik uurimistöö ei oma konkreetset eesmärki, ei tähenda projekti ja kujutab endast uudishimul põhinevat teekonda tundmatusse. Ühiskonna ootus alusteadustele ei ole konkreetne ja on aegade jooksul olnud usalduspõhine. Tänapäevase turumajanduse laienemisprotsessis on aga kõike hakatud mõõtma rahaskaalal.

Nii on ka iga teadlane pandud nüüd valiku ette – kas võtta risk ja järgida uudishimu või minna kindlamat teed pidi, kus tulemused on garanteeritud ning koos sellega ka publikatsioonid, kõrge hindeks ja kõrge palk. Üha tihenev konkurents ei luba enam kellelgi võtta riske ja nii omandab ka alusteadus aegamisi uue näo – teemapõhisus muutub projektipõhiseks.

Publik ootab, et teadus looks imesid, oleks lõbus ja annaks vastuseid olulistele eksistentsiaalsetele küsimustele. Teadus aga kujutab endast püramiidi, kus imeline ja atraktiivne on üksnes tipp. Kogu ülejäänud püramiid on igav, argine, skandaalivaene ja tavainimesele raskesti mõistetav.

Just siin peitubki kuristik teadlase ja tavainimese arusaamade vahel teadusest, milles tänast «tõejärgset» ühiskonda silmas pidades varitsevad suured ohud – tõe hägustumine, muutumine vanamoodsaks, asendumine pooltõe või valega ning emotsioonidele alla jäämine. Faktipõhiste järelduste loomine muutub pea peale pööratuks – argumentide faktidega polsterdamiseks. Mida enam toodab Internet infomüra, seda vaiksemaks jääb teadjate hääl.

Teaduse kaalukaasil on kaks tõde – praktiline kasu teadusest (heaolu kasv, tervis, keskkonnahoid) ja vastused ühiskonna poolt esitatud küsimustele.

Tõde ei ole alati ühene, ta võib pidevalt muutuda ja areneda. On küsimusi, millele puuduvad kindlad vastused. Neil juhtudel ei saagi teadus anda konkreetseid retsepte ja on võimalik jagada üksnes üldisi juhtnöore. Sellisel juhul peaks seeme langema vähemalt viljakale mullale. Viljakus tähendaks siin teadlase poolt konsulteeritava piisavat haritust, et too suudaks omaenda mõistusele tuginedes ja saadud juhtnöore kasutades ise konkreetsete otsustusteni jõuda. Lühemas perspektiivis tähendaks teadlaste ja ühiskonna vaheline koostöö vanema põlvkonna elukestvat täiendõpet, pikemas perspektiivis aga noorema põlvkonna kõrgharidust üldse.

Elukestev õpe peaks haarama ka ühiskonna juhtivaid kihte (poliitikuid), et diskursus teadlastega saaks toimuda võrdse aktiivsusega mõlemalt poolt. Ülikoolist kaasa võetav haridus aga peaks olema teistpidi relevantne – et diplomeeritud lõpetajad oleksid võimelised probleemideta sulanduma tööturule, kooskõlas ühiskonna poolt esitatud vajadustega.